

МАРІЯ ОЛІЯР
«МОВА — ЦЕ РУХЛИВЕ ДЗЕРКАЛО...»
(ПРО ОКАЗІОНАЛЬНІ НАЗВИ ОСІБ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ 90-Х РОКІВ)

Міркуючи про сучасну поетичну мову, Віктор Неборак висловився так: «Мова — це рухливе дзеркало, зона зіткнення макро- і мікросвітів... Чому дзеркало рухливе? — Таким його робить час» (Неборак В. Мова і поетичне покоління: / Міркування дилетанта / Бу-Ба-Бу. — Львів: Каменяр, 1995). Метафора В. Неборака відображає мовний мікросвіт цілого покоління митців, чутливих як до соціальних змін у мові загалом, так і до змін у сприйманні окремого слова. Оказіональне словотворення — чи не найяскравіший елемент цього мікросвіту. Інформативний та емоційно-експресивний зміст лексичних новотворів збагачує сучасний поетичний словник.

Серед авторських неологізмів виокремлюємо назви осіб. Особливість їх стилістичного функціонування полягає в тому, що okazіоналізми — номінації осіб — здебільшого об'єднують кілька співзначень та емоційно-експресивних відтінків. Лише умовно можна розрізнити найменування за видом занять (*зорекрад*, *лубкошукач*), індивідуальними рисами характеру (*похмурво*, *комплексант*, *людина-функція*), за дією (*блукалець*), родинним становищем (*нематір*), зовнішніми ознаками (*невидимець*) та ін.

Індивідуальний словотвір — важливий засіб розширення й удосконалення експресивно-естетичних можливостей мови, коли економна словесна форма втілює коротку точну авторську інтерпретацію реалій, відмінну від загальноновживаної назви. І хоча у творенні okazіональних найменувань використовуються традиційні способи словотвору, нові слова мають оригінальну семантику і стилістичне забарвлення нових слів.

Поширений спосіб утворення okazіоналізмів — найменувань осіб — основоскладання: *ризокрад*, *віровикрадач*, *скандалотворець*, *людинозвір*, *бабовал*, *правдокопи* та ін. Стилiстичний ефект, експресивність наведених слів увиразнюється тим, що в одній лексемі поєднуються можливості цілого словосполучення, що дає змогу створити багатоплановий художній образ: «...знімають кінофільми, пишуть музику, виводять через схрещення *людинозвіра*...» (В. Неборак).

Різнопланові образно-естетичні асоціації виникають від поєднання в складній назві не сполучуваних з погляду внутрішньої форми компонентів: *віровикрадач*, *правдокопи*, *зорекрад*. Стилiстична виразність складних найменувань посилюється за рахунок поєднання різностильових основ, пор.: *калькотворець*, *ризокрад*. Контраст між стилістично забарвленим компонентом і нейтральним або іншого стилістичного забарвлення компонентом створює посилений стилістичний ефект.

Виразними експресемами є й новотвори, в основі яких лежать фразеологізми, пор.: *скверносій* — *сіяти скверну*. В деяких okazіоналізмах експресивність увиразнюється за рахунок поєднання двох однаково забарвлених основ: *бабовал*. Виразну якісну оцінку містять складні okazіоналізми з першою прикметниковою основою на зразок *злудух*. Цікавим способом посилення семантичної виразності є поєднання в одному okazіоналізмі основ, тотожних за значенням, пор. *Зевсоюпітер*.

Іноді в стилістичній фігурі ампліфікації автор поєднує різнопланову комплексну характеристику особи, нагромаджуючи в одному контексті okazіональні й узуальні слова-композиції, пор.: «мацапура павло *скверносій* солодїй соломіт людодїд рук облуд езуїт *зорекрад*» (Ю. Андрухович).

Okazіоналізми — один із засобів поповнення синонімічних рядів, в яких авторські найменування відзначаються більшою образністю, пор.: *скандалотворець* — *скандаліст*.

Іноді компоненти з різною семантикою поєднуються в одне складне найменування на основі синонімічних зв'язків: *гінноман* — *гіннофоб*. Як і у випадку поєднання тотожних за значенням основ, такі okazіоналізми становлять початкову форму ампліфікації. Один із компонентів при словоскладанні може виконувати роль прикладки (*людина-функція*) і

незвичним, з погляду внутрішньої форми, поєднанням сконцентровувати увагу читача на найголовніших рисах в особі та викликати відповідні емоції.

Значна частина okazіоналізмів — назв осіб — твориться способом суфіксації. При цьому використовуються традиційні словотворчі засоби, але часто у невластивих їм значеннях і поєднаннях. Наприклад, іменниковий суфікс *-в-* творить збірні назви, надаючи їм відтінків зневаги, іронії. У новотворі «похмурво» він приєднується до прикметникової основи, яка ще більше посилює ці експресивні відтінки. Суфікс *-ант-* характерний для особових назв, утворених переважно від іншомовних основ. Поряд із нейтральними в стилістичному плані або позитивно оцінними трапляються okazіоналізми з виразною негативною оцінкою, пор. *комплексант*.

Виконуючи традиційну стилістичну функцію, суфікси підкреслюють семантику утвореного слова. Наприклад, суфікс *-ак* традиційно надає словам відтінків іронії, зневаги («І знов імена *блюваків* і повій з'являються на реставрованих титрах» (С. Пантук); «.. цей банальний блукалець — клієнт для Цірцей і невдячний *глушмак* для сиріток-сирен..» (І. Римарук). Суфікси *-ець*, *-ільник* залишаються стилістично нейтральними в okazіоналізмах *розстрільник*, *топільник*, *блукалець*.

Інші способи словотворення автори використовують рідко. Це префіксальний (*нематір*), суфіксальний (*невидимець*), префіксальний у поєднанні з морфолого-синтаксичним (*надлюдяні Всесвіту*).

Подекуди авторські новотвори стають омонімами до узуальних слів. Наприклад, лексема «льошник» тлумачиться в загальнономовному словнику як «приміщення для льохи», а в поетичному контексті має значення «людина, що працює в льоху»: «.. він — *льошник* молодий з урожаєм старим..» (І. Римарук).

Індивідуально-авторські утворення різняться за ступенем okazіональності та стилістичним забарвленням. Одні з них використовуються тільки в конкретному тексті й без нього незрозумілі, напр.: Будем мріяти так: «епігонський кагал і колишні *розстрільники* Мунка пощезали» (С. Процюк). Характерною рисою okazіоналізмів — назв осіб — є те, що значна частина їх виявляє своє лексичне значення без тексту.

Автори звертаються до okazіонального словотворення, керуючись потребами римування, звуковою естетикою мови: «Коси Марено праведно коси Моїх кобіт влаштовує жалоба Нехай на тичці *Жоржа-змієроба* Агонізують ліверні часи» (С. Пантук).

Більшість okazіональних назв осіб пейоративно забарвлені. Це відтінки осуду, іронії («Ентузіаст вина і жарту, Чохольних слів *імпровізант*» (Ю. Позаяк); сарказму («Гуляє по землі *людина-функція*..» (О. Ірванець).

Рідше трапляються стилістично невиразні в емоційно-експресивному плані okazіоналізми, основна мета яких — передати інформацію про особу: «Відтоді Петричук здебільшого унікав розмов про *метафористів* і сповідальників, традиційників і авангардистів» (С. Процюк).

Назви осіб — об'єднувальний центр, навколо якого групуються інші новотвори, зокрема номінації ознак. Це виразні, багатогранні внутрішні та зовнішні характеристики людей: *велично-воскобровий господар*, *двонастроєва пані Світлана*, *вбиточутливий Маркіян*, *відкритозорий народ*. У додатковій інформації таких слів одночасно передається авторське ставлення до названого поняття. Зрідка ці означення стосуються okazіональної особи («..*гіпноман-гіпнофоб* якийсь непритомний *змучено втомлений*» (Н. Гончар). Часом автори вдаються до попередньої або наступної семантизації новотворів, напр.: «.. пані Світлана двомовна і *двонастроєва*, бо мала або гарний, або поганий настрій..» (В. Неборак).

Рідше авторські новотвори охоплюють сферу дії, напр.: «*Профзібралися, профспілкувалися*, попліткували, *політпідкувалися*, До їжі концерт *культурганізували*..»; «Уже годину коло мене Партшколярі *гутaborяються*..» (С. Либонь).

Трапляються okazіоналізми, утворені від назв осіб, зокрема власних імен, пор.: «Є дві шалені рівноправди — *тетянознавство* й вечорниці; Створимо *фрейдомарксизм* в онаністичному ліжку» (С. Процюк).

Авторські новотвори — прикметна риса сучасного художнього стилю. Особливо широко вони використовуються в поезії, бо кожне поетичне покоління прагне віднайти нові художні засоби для якнайповнішого змалювання внутрішнього світу людини та навколишніх реалій. На тлі загальномовних норм оказіоналізми сприймаються як незвичні, але з погляду стилістичної норми це необхідний компонент художньої творчості.